

BIJLAGE IX. TWEE VOORBEELDEN VAN UITGETIKTE GELUIDSBANDEN

A. Commentaren op de winst van de Boerenpartij bij de verkiezingen voor de Provinciale Staten op 24 maart 1966

Verslaggever: De partij met de meeste winst, dus de Boerenpartij. Wij laten u nog even de treffendste uitspraken horen van de fractieleider in de Tweede Kamer van die partij, de heer Koekoek. Allereerst dan het antwoord van mijnheer Koekoek op de veelheid van argumenten die de overige partijen hebben aangedragen. Met name ontevreden kiezers lopen naar de Boerenpartij.

Koekoek, H., fractievoorzitter BP: Nu moet u dat woord ontevreden kiezers niet vaak, niet vaker noemen, want de kiezers van ons die zijn tevreden. De kiezers van andere partijen, vooral de vijf grote partijen, die zijn ontevreden. Wij hebben tevreden kiezers, want onze kiezers die komen allemaal terug. En d'r komt het dubbele aantal terug zoals ik voorspeld heb. Onze eigen hebben we allemaal terug gekregen.

Verslaggever: Tweede punt van kritiek tegen de heer Koekoek. De Boerenpartij doet in de Kamer nimmer iets constructiefs.

Koekoek, H., fractievoorzitter BP: Daar heb ik een heel goed antwoord op. Dat diegene die dat dan gezegd hebben u verkeerd hebben voorgelicht en tevens het hele Nederlandse volk. Want men krijgt toch niet de bekendheid in een land door je mond dicht te houden, dacht ik. En ik dacht dat die vijf grote partijen dat ook wel eens een keer moesten weten.

Verslaggever: En met deze uitspraken zou u kunnen denken dat de Boerenpartij nu bereid zou zijn om ook regeringsverantwoordelijkheid te dragen. Maar in antwoord daarop zei de heer Koekoek.

Koekoek, H., fractievoorzitter BP: Nu niet, nu niet, niet in staat en ook niet bereid. Wij zijn oppositiepartij en wij gaan natuurlijk niet zoals zo'n partij zoals de Anti-Revolutionairen bijvoorbeeld met een zeteltje of dertien helemaal onder de KVP en de PvdA kruipen.

Verslaggever: Maar een oppositiemes bleek aan twee uiterste kanten te snijden. De winnende kant bleek ook aan de uiterste linkse zijde te zijn. Maar in die hoek gaf de heer Lankhorst als zijn mening te kennen over de winst van de Boerenpartij.

Lankhorst, H.J., fractievoorzitter PSP: Ik vind het wel een verontrustend verschijnsel. Ik dacht dat je niet alleen natuurlijk de kiezers het verwijt moet doen, je moet, ik denk dat de regeringspartijen zich toch ook moeten afvragen: "Wat is er geweest, vooral in het brengen van wat wij wilden pres-

teren, aan het publiek zichtbaar maken, wat is daarin fout geweest?" Ik dacht dat men zich daarover wel eens moest bezinnen.

Verslaggever: De overige partijen konden gisteravond maar gemakkelijk hun reacties kwijt ten aanzien van de winst van de Boerenpartij. Hier is eerst de heer Roolvink van de Anti-Revolutionaire Partij.

Roolvink, B., fractievoorzitter AR: Enerzijds spreekt hieruit een belangrijke ontevredenheid met, laat ik maar zeggen met alles. Een zich afzetten tegen onze samenleving, die voor een deel ook zijn oorzaak vindt in bepaalde achterstanden die in sommige streken op het platteland zijn; ik denk ook aan de moeilijke positie van middenstand en de agrarische zelfstandigen. Maar anderzijds zit hier ook het verschijnsel in, ik zou zeggen, het is zowel een verschijnsel van achterstand als van welvaart. Dat degenen, die het vandaag goed hebben, het ietwat minder serieus nemen met hun stem dan wanneer ze bepaalde concrete doelen voor zich zouden hebben. Want we hebben hier tenslotte te maken met het Poujade-verschijnsel, zoals dat in Frankrijk weer is verdwenen, je hoort er niet meer van. Zo zal dit verschijnsel heus wel weer verdwijnen, daar maak ik me geen ogenblik zorgen over.

Verslaggever: Een antwoord dat oud-minister Toxopeus, thans fractievoorzitter van de VVD in de Tweede Kamer, kan onderschrijven. Uit deze uitslag blijkt zegt de heer Toxopeus:

Toxopeus, mr. E.H., fractievoorzitter VVD: Dat komt voor een belangrijk deel, dacht ik tenminste, hierdoor dat stemmers, die het met de regeringscoalitie niet eens zijn, zich hebben begeven, zo te zien op dit ogenblik, naar de Boerenpartij. Zo'n beetje in de stelling van: het is toch allemaal niks, we willen d'r van af, nou gaan we maar op die boeren stemmen.

Verslaggever: Tja en wat zei dan dr. Tilanus, de nieuwe voorzitter van de CHU.
Tilanus, H.W. (CHU): Merkwaardig is dat de Boerenpartij dus zegt: "Wij staan voor de belangen van de landbouwer", maar in de laatste periode in de Kamer tijdens de begrotingsbehandelingen van, ook onder andere de begroting van het ministerie van landbouw, is er van de zijde van de Boerenpartij niet één motie, niet één amendement ingekomen om de zaak in hun richting te wijzigen en ik vraag me dus wel af wat al deze mensen, die daarop stemmen, nu eigenlijk daarvan verwachten.

Verslaggever: Nogmaals VVD, mevrouw Fortanier-de Wit.

Mevr. Fortanier-de Wit (VVD): De grote winst van de Boerenpartij, die zou ik willen verklaren in de eerste plaats doordat in het algemeen men hier in het land een te grote waardering heeft voor de leider van die partij. En waarom heeft men dat? Ik geloof omdat die, men vindt dat die de dingen zo eenvoudig kan zeggen. Dat is inderdaad een voordeel van de heer Koekoek. Maar daar komt

wel bij dat ie natuurlijk niet gehinderd wordt door kennis van zaken wanneer het gaat over problemen, die inderdaad in de Kamer behandeld moeten worden en goed moeten worden behandeld. Daar is het publiek niet bij en dan zien ze niet dat bijvoorbeeld bij de behandeling van de begroting van landbouw, naar ik mij heb laten vertellen, de heer Koekoek praktisch geen mond open doet, omdat ie dan te maken krijgt met mensen die natuurlijk hun stof inderdaad bijzonder goed kennen.

Verslaggever: Drs. Nederhorst. De verbazing van de PvdA scheen te stijgen met de minuut, ook al aan het begin van de verkiezingsuitslag gisteravond.

Nederhorst, drs. G.M., fractievoorzitter PvdA: Ik zal u niks nieuws vertellen wanneer ik zeg dat ik het een bijzondere verrassende uitslag vind, alhoewel ik wel een tendens in deze richting had verwacht. Maar dat met name de de Boerenpartij, dat die een dergelijke opschuiving zou maken, dat overtuigd wel mijn verwachtingen.

Verslaggever: Ach, die Boerenpartij, zei zijn ministeriële ambts- en graadgenoot, drs. den Uyl, minister van Economische Zaken.

Drs. J.M. den Uyl (PvdA): Geen serieuze oppositie en daardoor in politiek wel gevaarlijk, maar politiek niet ter zake.

Verslaggever: Misschien dat de winst van de Boerenpartij iets te maken heeft met de tiende maart. Christelijk-historische freule Wttewaal van Stoetwegen.

Jkvr. Mr. C. Wttewaal van Stoetwegen (CHU): De winst van de Boerenpartij heeft daar niks mee te maken. Mijnheer Koekoek had nog bijna tegengestemd op de tiende november, dat herinnert u zich nog wel. Dus dat heeft voor mij toch minder spectaculaire gevolgen dan de nuchtere dingen. Waarom men bijvoorbeeld op de heer Koekoek stemt dat is, omdat men denkt dat hij de man is die het durft te zeggen.

Verslaggever: En AR-minister Smallenbroek.

Smallenbroek (ARP): Negatief en neen zeggen tegen alles wat de vooruitgang wil dienen.

Verslaggever: De socialistische burgemeester Thomassen van Rotterdam vond dat: Thomassen, W., burgemeester Rotterdam: Succes van de NSB voor de oorlog, die ook een keer 8% heeft gekregen. Dat de Boerenpartij dus is te vergelijken bij een Statenverkiezing en dat succes werd daarna door de volgende Kamerverkiezing gehalveerd. Dat zakte dus helemaal weg. In die tijd is tot stand gekomen Eenheid door Democratie. Dat was dus bezinning van de democratische partijen gezamenlijk. Dat hoort ook nu op het programma te staan, dat is mijn overtuiging. En ik dacht dus wel dat er kans bestond dat er zoiets als een, laat ik het maar tussen aanhalingstekens zeggen, een beweging als EDD zou moeten worden opgericht.

Verslaggever: Oud-fractievoorzitter van de KVP, Prof. Romme ziet twee overwinnaars:

Prof. C. Romme, (KVP): Dat is De Telegraaf en dat zijn de provo's. Voor een man van mijn leeftijd doet het denken eigenlijk aan de toestand van vóór de oorlog. Toen had je ook, en dat is het diepere wat in die zaken zit, toen had je ook anti-democratische krachten. Toen hadden we geen last van anarchisten, maar we hadden wel last van autoritair aangelegde mensen. Mensen, die altijd schreeuwden om de sterke man. En dat heeft toen geleid in een vormgeving van de NSB.

Verslaggever: Kamerlid Voogd, Boerenpartij, op dit punt in de verdediging:

Voogd, P, lid BP: En u heeft immers straks gesproken dat wij de oude NSB zouden wezen, ik dacht er aan ...

Verslaggever: Nou, zo scherp is het niet helemaal gesteld.

Voogd, P: Nou, nou ja goed, maar het wordt ons toch wel meer in de schoenen geschoven.

Verslaggever: De naam is genoemd.

Voogd: Die naam is genoemd en die wordt herhaaldelijk in het land genoemd. Maar nu is het toch, zo als u ziet, 't is gewoon waar dat de heer Koekoek is drager van het oorlogsherinneringskruis. Ik ben zelf onderduiker geweest, ik heb zelfs nog een oorkonde van Koningin Juliana gehad met de handtekening d'r op voor mijn gedrag tijdens of en in de oorlog. Ik dacht dat men dan toch niet zo NSB-achtig gezind is, hè?

Verslaggever: Het is duidelijk: uit dit alles ontstaat ongerustheid ten aanzien van onze democratie bij alle grotere partijen. Hier is eerst de voorzitter van de grootste verliezende partij, de Partij van de Arbeid, dr. Tans: Wat moet je van deze situatie nu denken?

Tans, Dr. J. (PvdA): Dat de discussie die wij de afgelopen weken hebben trachten op gang te brengen, over de grondslagen van 't partijstelsel, dat dat door deze uitslagen al bevestigd wordt; dat we daarom veel ernstiger werk van moeten maken dan men bereid was tot nog toe te doen en ik hoop dat, wanneer we de emoties van vandaag achter de rug hebben, dat dan de bezinning in zoverre ons allen gaat aangrijpen, dat we eens rondom de tafel gaan zitten om samen te overwegen wat we nu kunnen gaan doen om die tendens van extremisme, die zich duidelijk in ons volk aan het aftekenen is en vooral het rechtse extremisme, waar ik dus in het bijzonder bezorgd om ben, hoe we dat gezamenlijk door vernieuwing van ons hele partijwezen misschien meer aangepast aan de verhoudingen van onze tijd, kunnen tegengaan, kunnen bezweren.

Verslaggever: Maar wat leeft er onder de jongeren, terwijl er sprake is van ongerustheid over de democratie. De socialistische Tweede-Kamerfractievoor-

zitter Nederhorst:

Nederhorst (PvdA): We weten helemaal niet hoe die jongere kiezers gestemd hebben en ik heb persoonlijk de indruk dat het feit, dat vele van de jongeren politiek volkomen onwetend, mag ik wel zeggen, ook onvoorbereid deze verkiezingen zijn ingegaan, de extremistische partijen ongetwijfeld ten goede is gekomen.

Verslaggever: Door de verlaging van de leeftijdsgrens zijn meer jongeren ingeschakeld bij deze verkiezingen. Verkiezingen waarover minister Den Uyl vindt:

Den Uyl (PvdA): Het zijn typisch de verkiezingen, zou je kunnen zeggen, in de eerste plaats van de emotionaliteit en in de tweede plaats van het niet-weten.

Verslaggever: De democratie is ziek, zegt burgemeester Thomassen.

Burgemeester Thomassen (PvdA): We hebben steeds tekort geschoten in het aanpakken van deze zaak. We hebben na de oorlog het aantal partijen in het parlement zien toenemen van vijf naar tien. Het zullen er nu meer worden, ook in de raden, ook in de staten. Een partij als de Boerenpartij kan onmogelijk een werkelijke constructieve bijdrage geven.

Verslaggever: Ook tante Truus, zoals de weliswaar liberale, maar niet meer zo VVD-aanhangerige mevrouw Wijsmuller in haar Amsterdam genoemd wordt, is ongerust.

Wijsmuller, mevrouw T. (VVD): Maar ik ben ongelofelijk bang dat met de volgende gemeenteraadsverkiezing men zeer goed desnoods nog lijsten moet veranderen of nog met nieuwe groeperingen moet komen om zodoende nog het liberalisme, waar ik over spreken kan, kan redden. Want anders gaat het er uit meneer, hier in Amsterdam. Het is natuurlijk helemaal niet uitgesloten dat men op 't ogenblik nog verandering brengt, nu de heer Gruijters weg is. Begrijpt u en daar wil ik natuurlijk heel behoorlijk op wachten.

Verslaggever: Minister Den Uyl wijt het verlies van de grote regeringspartijen aan maatschappelijke en politieke verwarring.

Den Uyl (PvdA): Het lijkt een tikkeltje, het is gelukkig nog niet van die omvang als wat we dus in Frankrijk vóór De Gaulle waarnamen, bepaald gevaarlijk, zeer teleurstellend, onmiskenbaar. Maar ik dacht dat het èn voor de KVP èn voor de protestantse partijen èn voor de PvdA alleen maar een signaal om waakzaam te zijn en te zien wat voor een enorme taak er hier in Nederland moet worden verricht.

Verslaggever: En ook minister Smallenbroek betreurt de overwinning van het extremisme van links en rechts.

Smallenbroek, J. (AR): Ik meen dus dat je niet kunt concluderen na deze verkiezingsuitslag dat het beleid van dit kabinet, wat gericht is op de toekomst en dat constructief wil zijn, dat dat is verloochend gewoon. En mijn conclusie:

met elkaar altijd zorgen voor een eerlijke en duidelijke politiek.

Verslaggever: De gebeurtenissen rond de tiende maart hebben ongetwijfeld een rol gespeeld bij deze, zoals minister Vondeling ze noemde, enorme aardverschuiving.

Vondeling, Dr. A. (PvdA): Als je nou nagaat: wat is er in die maand gebeurd, welke zaken hebben de emoties heel erg hoog opgezweept, dan zijn het toch altijd wel de gebeurtenissen in Amsterdam geweest, dacht ik. Trouwens, de uitslag in Amsterdam zelf geeft daar ook een hele duidelijke aanwijzing voor. Want ik heb de indruk gekregen dat de tendens, die wij in het land zien, dat die wel haast het sterkste in Amsterdam naar voren is getreden.

Verslaggever: Bleef voor velen gisterenavond nog de vraag of de socialistische radio en televisie dit resultaat mede in de hand hebben gewerkt. Denk dan nog even aan Zo is het toevallig ook nog eens een keer.

H. Wigbold, chef Vara-actualiteiten: Als het invloed heeft gehad, dan betreurt ik dat uitermate. Ik moet zeggen: Ik vind dat jammer, maar de vrije meningsvorming in dit land is me dan een verkiezingsnederlaag waard.

Verslaggever: Laatste reactie nu van de fractievoorzitter van de PvdA, de heer Nederhorst, die de verkiezingen nog eens in zijn geheel overzag:

Nederhorst (PvdA): Ik heb altijd gezegd, hoe dan ook, wij vallen er altijd een buil aan.

Verslaggever: Het is duidelijk dat de verkiezingsuitslagen de verliezende partijen in de eerste plaats, maar ook de andere meer gelukkigen, tot nadenken zal zetten. Deze bloemlezing van uitspraken zullen het komende jaar voor de Tweede-Kamerverkiezingen nog wel eens tot gesprekstof dienen. Een eerste beschouwing bieden wij u om tien over een in ons radiojournaal wanneer u kunt luisteren naar dr. De Galan van de PvdA en de heer Vonhoff van de VVD.

B. Verslag van het Buitengewoon Congres van de Partij van de Arbeid op 11 november 1966

Verslaggever: Op het buitengewoon tweedaags congres van de Partij van de Arbeid in Rotterdam heeft na de openingstoespraak van voorzitter Tans, die wij vanochtend hebben uitgezonden, fractievoorzitter Nederhorst verantwoording en rekening afgelegd van het beleid van de Tweede-Kamerfractie.

Drs. Nederhorst, fractievoorzitter Tweede Kamer: Het kabinet-Cals is hoopvol begonnen. Eindelijk weer eens een kabinet met socialistische invloed. Eindelijk na jarenlange oppositie weer eens de gelegenheid iets waar te maken van wat wij voor ons land noodzakelijk achten. Het regeringsprogramma legde daar

getuigenis van af. Ik wil mij dan ook vierkant opstellen tegenover hen, die dit programma zien als een halfslachtig compromis, waarvoor men zich als socialist eigenlijk zou moeten schamen. En dan denk ik nog geeneens aan de gemeenschapvoorzieningen, de zorg voor het leefbaar maken en leefbaar houden van ons land, het meerdere wat er gedaan is ten aanzien van de woningbouw, de verkeersvoorzieningen en de aandacht die cultuur, sport en recreatie bij dit kabinet kregen. Het zijn belangrijke zaken, maar het is niet het voor- naamste. En zelfs wanneer ik constateer dat dit kabinet meer dan welk vorig kabinet ook systematisch, ja ik mag wel zeggen planmatig, de grote zaken waar het om gaat aan de orde heeft gesteld, ik denk aan de middellange termijnplan- ning van minister Den Uyl, de nota ruimtelijke ordening, de zeehavennota, de gezondheidsnota, allemaal stukken van praktisch vooruitdenken, die ons als socialist toch wel sterk moeten aanspreken, dan is dit belangrijk, maar het is niet datgene waar ik in de eerste plaats aan denk. Wanneer ik mij keer te- gen hen, die het regeringsprogramma maar slappe kost vinden, dan gaat het niet om deze dingen, hoe belangrijk ook, maar dan is het door een feit dat voor het eerst na de oorlog in Nederland wezenlijke maatschappelijke hervormingen in deze omvang aan de orde zijn gesteld. Want het zijn maatschappelijke her- vormingen, wanneer de grondpolitiek krachtig wordt aangepakt, de speculatie wordt tegengegaan, de opbrengst van de bodemschatten ten bate van het alge- meen belang gebracht wordt en het heilig huisje van de particuliere onderne- ming door hervormingsplannen open komt te liggen en de positie van de werk- nemer daarin versterkt wordt. Geen na-oorlogse regering, die een zo moedig programma aandurft. Geen kabinet, partijgenoten, wat met alle verschil in be- nadering toch een zo hechte groep was, die het programma zo punt voor punt bezig was af te werken en daarin ongetwijfeld ook zou zijn geslaagd indien de Kamer niet een spaak in het wiel had gestoken. En hier kom ik op een tegen- werping die ik in deze dagen zo dikwijls hoor. Zijn wij geen onnozele halsen, zijn wij er niet ingetuind en was er bij onze politieke tegenstanders niet een vooraf uitgezocht slim plan om zo snel mogelijk wat hen beviel via het kabinet binnen te halen, om het kabinet daarna te laten vallen. Hebben de mi- nisters van andere partijen er niet aan meegewerkt dat expres de speculatie- winstbelasting en de wetsontwerpen over de grondbelasting werden vertraagd, teneinde tijdige afwikkeling onmogelijk te maken? Partijgenoten, ik heb de indruk dat dit niet het geval is. Grondpolitiek, speculatie-winstbelasting en concessieverlening voor olie en gas is nu eenmaal een weerbarstige materie, die veel studie vereist omdat er grote belangen mee gemoeid zijn, daarom ook veel en langdurig overleg. Het indienen van een belastingvoorstel gaat nu

eenmaal vlug. Zodoende lag het voor de hand dat pas aan het einde van de rit de wetsontwerpen, die juist voor ons belangrijk waren, aan de orde kwamen. En zij zijn klaar, zij liggen gereed. Als mijnheer Schmelzer het kabinet niet naar huis gestuurd had, waren zij ingediend en waren wij in de Kamer thans met de schriftelijke behandeling bezig. Wanneer er echter één les uit dit alles te trekken is, dan is het wel deze, dat twee jaar eigenlijk te kort is voor de uitvoering van een dergelijk fundamenteel en omvangrijk programma. De ministers hebben als paarden gewerkt, maar zij hebben de vruchten van hun arbeid niet mogen plukken, zij hebben het Beloofde Land niet mogen betreden. Ik blijf dus bij mijn conclusie dat het program van deze regering een goed programma was. We waren een heel eind op weg om het te verwerkelijken en wanneer alles goed gegaan was, hadden wij voor 23 mei, de officiële datum van de verkiezingen, de eindstreep gehaald met resultaten waarop wij trots hadden mogen zijn.

Verslaggever: Het heeft niet zo mogen zijn. Voor de moeilijkheden, waarmee het kabinet-Cals kreeg te maken, zag de heer Nederhorst onder meer als reden dat de kiezer kijkt naar wat gebeurt op korte termijn, met name op het gebied van ongelijkheid in de inkomens.

Drs. Nederhorst: De vraag naar het waarom van de inkomens- en vermogensverdeling is redelijk en begrijpelijk. Het is een vraagstuk, dat ons als socialistische partij tot in het hart beroert. De strijd tegen de ongelijkheid in inkomens, tegen de ongelijkheid tussen de rijke en de arme landen, tegen de ongelijkheid van kansen. Deze strijd is de inspiratiebron van het socialisme en de eerlijkheid gebiedt te erkennen dat wij op korte termijn hierin geen grote wijzigingen kunnen brengen. Het is een proces van geleidelijkheid, waarbij wij op enorme weerstanden stuiten. In deze kabinetsperiode is er aan deze ongelijkheid iets gedaan, maar het is naar mijn stellige overtuiging niet voldoende. De verandering in de inkomens- en vermogensverdeling zal ons bij voortduring blijven bezighouden, het zal onze inbreng moeten zijn bij elk toekomstig regeringsprogramma. Deze strijd wordt gevoerd op twee fronten. Het eerste front is het afweerfront, de afweer tegen een verslechtering in de situatie. Deze strijd is in de achter ons liggende periode bij voortduring gevoerd. Bij elke gelegenheid en op de meest onverwachte momenten. Zij werd gevoerd toen wij ons verleden jaar verzetten tegen de plannen van het KVP-Kamerlid Lucas om de dividenden, d.w.z. het arbeidsloos inkomen, minder zwaar te belasten dan het inkomen uit arbeid. Dit kwam tot uiting in ons verzet tegen het amendement van het KVP-Kamerlid Nelissen dat ruime mogelijkheden opende voor huurverhogingen voor woningen, gebouwd voor 1920, oudere woningen, waarin vooral de minder draagkrachtigen woonden. Dat gevaar

is bezworen. Hij demonstreerde zich in ons verzet binnen en buiten het kabinet om in 1967 over te gaan tot een verhoging van die indirecte belastingen, die in het bijzonder de brede massa zouden treffen. Voor deze punten heeft de Kamerfractie en hebben de ministers pal gestaan maar, ik zeg dit zonder enige bitterheid, het is ons niet in dank afgenomen. Deze stille strijd tegen conservatisme onttrekt zich aan de ogen van het publiek. Zij wordt veelal binnenskamers gevoerd, maar verdraaid nog aan toe, er is voor gevochten moeten worden. Maar dit alles is slechts negatief. Het tegengaan van dergelijke verslechtingen, verslechtingen in de inkomensverhoudingen en vermogensverhoudingen. Wat is er nu gedaan om de situatie te verbeteren? Veel, maar, ik herhaal het, niet genoeg. Als het aan ons gelegen had was er meer gedaan.

Verslaggever: Maar de kabinetscrisis verhinderde dat. Op de oorzaken, die tot deze crisis hebben geleid, ging de heer Nederhorst breedvoerig in.

Drs. Nederhorst: De fractie heeft zich op het standpunt gesteld dat de enige politiek, die tot vruchtbare samenwerking zou leiden, de politiek is om zich wederzijds strikt te houden aan wat is afgesproken. Dat had voor ons soms onaangename consequenties, zoals de huurverhoging en de omstandigheid dat er aan het defensieplafond niet te tornen viel. Het had ook grote voordelen ten aanzien van andere punten, die de andere regeringspartners maar moeilijk konden aanvaarden. In het algemeen hebben de andere regeringsfracties zich aan de afspraken gehouden en was er dus een basis van wederzijds vertrouwen, ondanks het feit dat het bij de KVP reeds van de aanvang af moeilijk lag. Reeds bij de eerste algemene politieke beschouwingen in 1965 bleek de heer Schmelzer er niet in geslaagd te zijn zijn rechtse achterban in toom te houden. Aan Schmelzer bleef de taak deze tegen elkaar opbotsende stromingen in evenwicht te houden. Was het verstandig, zo zou men kunnen vragen, om dit alles nu maar zijn gang te laten gaan en had de PvdA niet beter de eer aan zichzelf kunnen houden door tijdig de samenwerking te verbreken? Dat is niet het standpunt van de fractie geweest. Wij hebben ons steeds op het standpunt gesteld, en ik heb daar nog geen ogenblik spijt van, dat wij politiek duidelijk moesten zijn en een eerlijk beleid moesten voeren. Het beleid van een partij op wiens woord men kan vertrouwen. Een fractie die trouw blijft aan gemaakte afspraken. Mocht er een breuk komen, dan zal het moeten zijn omdat de anderen de gemaakte afspraken niet nakomen. Maar door onzerzijds trouw te blijven aan het kabinet, dwong men de anderen, zoals de KVP, tot kleur bekennen. En dit kleur bekennen heeft plaats gevonden in de Nacht van Schmelzer en het is heel duidelijk wie de brokken heeft gemaakt. Wat gepresenteerd is als een zakelijk verschil over de dekking van de uitgaven, is in feite de uiting

van een groeiend onbehagen in de fractie van de KVP, opgejut door rechtse stromingen, die nu eindelijk de kans schoon zagen de rest van de fractie voor hun paardje te spannen. Want wat was er voor een conservatieve KVP'er aan deze samenwerking nog te verdienen? De speculatiewinstbelasting soms, waar hij hartstikke tegen was? Het gas- en oliebeleid van Den Uyl, wat de telefoonlijn tussen de Kamerleden en de oliemaatschappijen roodgloeiend deed staan? De hervorming van de onderneming, ook al zo'n afschuwelijke zaak, waar de overheid zijn handen van af had te houden? Neen, conservatief Nederland had besloten: dit kabinet moest vallen. Het had zijn taak, het doorgaan van de belastingverlaging verricht, het kon gaan. In een tijd dat alles erop gericht moet zijn de rust te bewaren op het prijzenfront en de loonbeweging binnen bepaalde grenzen te houden, voert de KVP-fractie een beleid voor een nieuwe kostprijsverhogende belasting in 1967. Een prijsverhoging, die alleen maar kan leiden tot hogere looneisen, teneinde deze prijsverhoging te compenseren. Een prijsverhoging, die de toch al smalle marge voor de vakbeweging voor het stellen van haar looneisen nog verder zal verkleinen. In een tijd, dat een zorgvuldig economisch beleid geboden is om te voorkomen dat de op zichzelf gewenste ontspanning op de arbeidsmarkt doorslaat naar een niet te aanvaarden werkloosheid, dringt men aan op verlaging van alle overheidsuitgaven, terwijl wij sinds Colijn allen weten dat slechts versnelde en vervroegde overheidsopdrachten het euvel van een zich doorzettende werkloosheid in de kiem weten te smoren. Op een moment, dat eerder gedacht moet worden aan een doorzichtig expansief beleid in bepaalde regionen en in bepaalde sectoren, wil men tevens beperking, die, wanneer zij zal worden doorgevoerd, de toenemende werkloosheid tot een werkelijk probleem zal maken. Dat is de keuze waar deze kabinetsformatie het Nederlandse volk voor stelt. Wat Schmelzer en de zijnen willen is voer voor begrotingsfanatici van de dertiger jaren, maar bedreigt de positie van de werknemer.

Verslaggever: De heer Nederhorst drong nogmaals erop aan dat de partijen, die het kabinet-Cals lieten vallen, snel met een nieuw kabinet moeten komen om vervroegde verkiezingen uit te schrijven. Nu mede ook door deze crisis een herziening van het partijwezen volop in de belangstelling staat, is de PvdA bereid tot een gesprek.

Drs. Nederhorst: Zij heeft bij dit gesprek haar eigen inbreng. Vraagt u zich af: de gemeenschapsvoorzieningen, de grondpolitiek, de bodemschatten, de inkomens- en vermogensverdeling, het loon en de vermogensverdeling voor werknemers, hervorming van de onderneming, de ontwikkelingshulp en de strijd tegen het wereldvoedseltekort, de reorganisatie van de NAVO, de democratisering van de EEG,

het staken van de strijd in Vietnam. Dat zijn de vraagstukken, die voor de Partij van de Arbeid thans aan de orde zijn. De oplossing van deze vraagstukken vraagt een beoordeling, die wij socialistisch noemen. Ik ben er stellig van overtuigd, dat er in Nederland een meerderheid te vinden is, die over de oplossing van deze vraagstukken in dezelfde richting denkt. Waar het nu op aan komt is deze krachten te concentreren, niet in een slap compromis, maar ook in een duidelijk program. Dat is de taak van de naaste toekomst, de taak die uitgaat boven de huidige kabinetscrisis. Dat antwoord kunnen wij geven als regeringspartij en als oppositie. Het socialisme is voor ons geen geloof of levensovertuiging. Het is wel, in zijn streven naar rechtvaardigheid, in zijn strijd tegen het onrecht, in zijn vrijheidsverlangen, een bron van voortdurende inspiratie in de politieke strijd. Die inspiratie moet er op dit congres uitkomen en ons samenbundelen in de strijd die ons te wachten staat. De Kamerfractie is daartoe gereed, de partij is paraat. Aan ons allen de taak om met durf en waardigheid de verkiezingsstrijd tot een goed einde te brengen. Dank u wel (Applaus)

Verslaggever: Aldus de voorzitter van de PvdA-Tweede Kamerfractie, de heer Nederhorst. En toen begon de, met grote spanning tegemoetgeziene, discussie. Voorzitter Tans had de spreektijd gerantsoeneerd: 3½ minuut per man of vrouw. Maar toen hij om kwart over vijf het congres tot morgen verdaagde, stonden nog zes sprekers op de lijst. Ruim vijftig hadden het woord gevoerd, een respectabel aantal dat met veel vuur en verve, op meestal intelligente wijze op- en aanmerkingen over het Socialistisch Bestek 1967 maakte. Het was wat men noemt een discussie op hoog niveau. Niemand, naar het leek, maakte van zijn hart een moordkuil. Luistert u maar naar Theo van Tijn uit Amsterdam.

Theo van Tijn: Voorzitter, Congres. Ik kan mij niet aan het gevoel onttrekken dat we bedonderd zijn. Het ging ons goed, de laatste tijd in de oppositie. Al regerende in het kabinet-Cals, zonder voorafgaande nieuwe verkiezingen gevormd, zijn wij mede verantwoordelijk geworden voor een serie van diepe beslissingen. Ook al zijn sommige genomen zonder dat onze mensen daar enthousiast voor waren, sommige duidelijk zelfs als concessie. Als iets waarmee we het eigenlijk niet eens waren. Aan de gewenste politieke duidelijkheid ten opzichte van de stellingname van onze partij deed dit veel afbreuk. Ik noem als kabinetsbeslissingen: het sluiten van het huwelijk juist in Amsterdam, het ten slotte aanvaarden van de huurverhoging, het verlagen van de directe belastingen mede onder door, onder dit kabinet door te voeren verhoging indirecte belastingen, het studiebeurzenbeleid van minister Diepenhorst, de verantwoordelijkheid mede voor een perspectiefloos Vietnambeleid. De politieke duidelijkheid, die zeer veel had gewonnen door de Vietnambrief van ons Partijbestuur van 2 mei, ging weer verloren door de houding van de Eerste Kamerfractie kort

daarna. Wat is de fout? Dat wij in de regering zijn gestapt zonder dat de partij voldoende kracht had om voldoende van het eigen niet alleen in te brengen, maar ook door te zetten. Onze kracht is tijdens de regeerperiode nog op dramatische wijze verminderd. Ik herinner aan de forse verkiezingsnederlagen. Nu gaat het er in de eerste plaats om de kracht van de partij opnieuw op te bouwen.

Verslaggever: Tevredenheid was er over het ontwerp-verkiezingsprogramma, zoals van de heer Leyendorf uit Haarlem.

Leyendorf (Haarlem): Wij vinden dit Bestek een symptoom van een betere communicatie tussen de hogere en de lagere gelederen in de partij en wij vinden dat hiermee een behoorlijke ruk, ja, naar links, misschien is dat geen goed woord bij sommige socialisten, maar toch een behoorlijke ruk naar de goede richting is gegeven. (Applaus)

Verslaggever: Toch had ook deze spreker wel kritiek op onderdelen van het ontwerp-programma, zoals over de kwestie-Duitsland.

Leyendorf: Ten eerste, dat de deling van het derde Duitse rijk een logisch en aanvaardbaar gevolg is van de Tweede Wereldoorlog. (Applaus). Ten tweede: wij vinden het daarom irreëel om lippendienst te bewijzen aan de Westduitse pogingen tot hereniging. (Applaus). En ten derde, het wordt tijd dat wij in Nederland, maar ook in West-Duitsland, de politieke realiteit van de DDR eerlijk inzien. En daarom (applaus), daarom wordt namens alle zes afdelingen van de federatie-Haarlem en namens de afdeling Bloemendaal een motie ingediend, dat de strekking heeft de facto en de jure erkenning van de DDR bij ons partijbestuur aan te bevelen.

Verslaggever: Een hele blije spreker, ook al uit Haarlem, was Van der Water.

Van der Water: Voorzitter, congres. Ik heb mij nooit zo gelukkig gevoeld als nu om lid van de Partij van de Arbeid te zijn. En u vraagt u af: waarom? U vraagt u af: waarom? Omdat wij partijgenoot Nederhorst duidelijk hebben horen zeggen dat wij duidelijk willen zijn in de toekomst. En wat betekent dat? Dat betekent dat we niet, zoals in de afgelopen anderhalf à twee jaar alleen duidelijk zijn in de ministerraad en dat betekent dat we niet alleen duidelijk willen zijn binnen de partijleiding, maar dat we duidelijk willen zijn voor het hele land en dat betekent dat dat verlies, wat wij in de afgelopen verkiezingen hebben moeten genieten, dat dat onherroepelijk teniet gedaan wordt, want wie heeft ons niet begrepen? De arbeidersklasse. De arbeidersklasse van Nederland heeft ons niet begrepen, omdat wij koste wat kost de leefbaarheid in Nederland als nummer één hebben gesteld en er vanuit gingen dat er in heel het land welvaart was en dat we van iedereen een beetje weg konden halen om die welvaart dus in leefbaarheid om te zetten. En nou

is het schitterend om zo'n ideaal na te streven. En ik geloof dat iedereen, die hier zit, vandaag het er mee eens zal zijn dat we dit moeten blijven doen, maar dan zullen we ons daarbij wel moeten realiseren, voorzitter, congres, dat die welvaart, waar wij vanuit zijn gegaan, nog maar voor een klein deel van het percentage van onze Nederlandse bevolking waar is.

Verslaggever: Ook over de nationale inkomensverdeling sprak Hans van den Doel uit Amsterdam.

Hans van den Doel: Graaf Vondeling, der Kereln God, is door de edelen van de KVP vermoord. (Applaus). Zijn dekkingsplan was niet solide, zo heette het, maar we weten allemaal dat er na de Tweede Wereldoorlog weinig begrotingen zijn geweest, die zo solide waren als de begroting van Vondeling. Als het gaat om de (applaus).. Vondeling heeft als agrariër uit Friesland ervaring met dekkingssituaties. (Applaus). Dat wil natuurlijk niet zeggen dat deze begroting een radikaal socialistisch pamflet is van de rode heiligen der laatste dagen. Niets is minder waar. De eerste eis, waaraan de begroting uit socialistisch oogpunt moet voldoen, dat is dat de lastenverdeling zodanig is dat de verschillen tussen de hoogste en de laagste inkomens kleiner worden. En aan deze eis heeft de begroting in belangrijke opzichten bijgedragen, maar niet voldoende. Een voorbeeld: de lasten, die hadden in de eerste plaats gefinancierd moeten worden uit de vermogensbelasting en de successierechten. Maar de begrote opbrengsten uit deze beide posten die daalt in 1967 met 30 miljoen ten opzichte van dit jaar. De tweede tranche van de belastingverlaging die is doorgegaan en juist deze tweede tranche die werkt denivellerend. Aan de voet is de verlaging 3%, maar aan de top is de verlaging 7%. Met die verlaging aan de voet zou ik akkoord gaan als die verlaging voor de top er niet bijgekomen was.

Verslaggever: Strijdlustige geluiden weerklonken er ook van de ouderen, zoals van de Hagenaar Boelen, die zichzelf aankondigde als marxist.

Boelen, C. (Den Haag): Vroeger zongen wij: Tot de strijd ons geschaard. Ik zou u ook willen oproepen, wederom tot strijd. Wij weten natuurlijk dat we te strijden hebben, in de eerste plaats tegen de confessionele partijen, akkoord; wij hebben te strijden tegen onsociale maatregelen, wederom akkoord, maar als marxist zou ik eraan toe willen voegen: wij hebben te strijden tegen de kapitalist. En die kapitalist vinden we in de eerste plaats terug bij de VVD. Mevrouw Fortanier-De Wit heeft verklaard - en zij kreeg daarna een ovationeel applaus, staande nog wel: wij zijn tegen de socialisten, want de socialisten willen wegen en de socialisten willen zwembaden, maar ze willen niet geven aan de mensen een auto waarmee hij naar deze zwembaden en naar deze wegen kan rijden. Ik noem dit discriminatie van het Nederlandse volk. Hier wordt geen rekening gehouden met wat

bijvoorbeeld de provo's hebben gezegd. Wij willen een binnenstad zonder auto's, wij willen verlost worden van de luchtverontreiniging. Vandaar dat ik u oproep: Denk aan het gevaar van liberale zijde. Ik denk aan de woorden van De Telegraaf. Ik heb geen scherpe kritiek daarover gelezen in socialistische bladen. De Telegraaf heeft gezegd dat het in de toekomst gaat tussen de socialisten en de liberalen. De liberalen, die zijn voor de vrijheid, voor de sterken. Laten wij dan de leuze aanheffen: "Wij zijn voor de vrijheid van de zwakken".

Verslaggever: André van der Louw van "Tien over Rood" was één van de velen, die pleitten voor meer duidelijkheid in de politiek.

A. van der Louw: In de visie van veel kiezers gooien die politici het met elkaar toch maar weer op een accoordje als het er op aan komt. Voor de verkiezingen toont men zich voorstander van een aantal zaken, daarna wordt het angstig stil om ons heen. En waarin dat wantrouwen uitmondt, is onder meer bij de laatste verkiezingen gebleken. Daar komt nog iets bij: het uit traditie stemmen op dezelfde politieke partij, wat er ook met die partij gebeurt, is stukken minder vanzelfsprekend geworden. De beweeglijkheid van ons kiezerskorps, de bereidheid om het de volgende keer met een andere politieke partij te proberen, is in belangrijke mate toegenomen. De partij, de Partij van de Arbeid, kan in die situatie wel rekenen op steun, maar niet op vanzelfsprekende steun. Ze zal zich duidelijk moeten opstellen. Het is van democratisch belang dat alle partijen dat doen. Van een enkele confessionele partij zal het wel wat moeilijkheden opleveren. Het optreden van Schmelzer, die erin is geslaagd een nacht op zijn naam te brengen, is daarvan een duidelijke demonstratie. Het prijzen van het kabinetsprogramma-Cals, terwijl men tegelijkertijd de groeve delft voor het financieel economisch beleid dat daarvoor de basis legt, staat gelijk met het leggen van een politiek rookgordijn, waarbij het effect van de rookbommetjes van de provo wat magertjes afsteekt. Nederhorst.. (applaus) Nederhorst durfde dat tegenover Brandpunt in een te lage, zogenaamde tactische opstelling geen farce te noemen. Ten onrechte. Intussen kan een partij als de onze een belangrijke bijdrage aan de politieke duidelijkheid leveren. Dit congres biedt daarvoor een prachtige mogelijkheid. Hier bespreken we straks en nu de grondslagen van ons verkiezingsprogramma, maar de vraag die de kiezers en de eigen leden van de partij stellen: "Is de Partij van de Arbeid bereid met haar woord in te staan voor de belangrijkste elementen van dat programma? Wil de partij aan de kiezer beloven dat zij slechts dan tot kabinetsdeelname besluit als een aantal essentiële eisen in die komende periode van vier jaar worden verwezenlijkt?". En dan gaat het niet alleen om de kiezer. Het is ook zaak dat de mensen in de partij zelf, die straks mee de

actie moeten voeren, weten waar ze aan toe zijn. Ook aan een geïnspireerde verkiezingsactie van de partij kan een voorrangsprogramma een belangrijke bijdrage leveren. Een brede socialistische volkspartij kan alleen ontstaan op basis van een concreet programma, waarmee socialisten niet willen marchanderen. Ik hoop dat het congres tot vaststelling van een dergelijk voorrangsprogramma zal komen. Want wanneer we in deze fase opnieuw ons hoofd moeten buigen voor het spel van de haalbaarheid, de voorzichtigheid, het diplomatieke manoevreren, dan vrees ik dat de partij over niet al te lange tijd in een nieuwe, veel ernstiger crisis zal komen te verkeren dan enige tijd geleden het geval was. Dit spel schept een klimaat, waarin vooral lauwheid en onverschilligheid gedijen. Juist nu heeft de partij de moed en het élan daar doorheen te breken met een voorrangsprogramma. Laten we die kansen niet ongebruikt laten liggen. (applaus)

Verslaggever: Han Lammers, ook van "Tien over Rood", wilde meteen al duidelijkheid in de politieke situatie van nu.

H. Lammers: Voordat ik de onderwerpen ter bespreking aanneem, die ik graag aan u zou willen voorleggen, zou ik uw aandacht willen vragen voor een bericht in Het Vrije Volk, volgens hetwelk Den Haag verwacht dat het kabinet-Cals terug zal keren op dringend verzoek. Het komt mij voor dat het nuttig kan zijn dat dit congres zich, dat een waardig congres is, zich over deze zaak zou kunnen, willen beraden en ..... (applaus) tot meningsvorming van diegenen, die straks bij het nadere beraad over deze zaak betrokken zullen raken. Ik zou u dan willen voorstellen, mijnheer de Voorzitter, het heeft niet met de orde te maken, of het mogelijk is dat het Partijbestuur morgenochtend bij het begin.. het congres kan meedelen welk standpunt zij ten aanzien van de actuele stand van zaken in verband met de formatie heeft, opdat het congres daarna eventueel het zijne daarvan zal kunnen zeggen. (applaus) Mijnheer de Voorzitter, dan stap ik nu over van de binnenlandse politiek naar de buitenlandse politiek en met name naar de paragraaf van het Socialistisch Bestek, waar wordt gezegd dat de Partij van de Arbeid streeft naar normalisering van de politieke betrekkingen, waarbij in de huidige verhoudingen in de eerste plaats moet worden gedacht aan het bevorderen van verdergaande ontspanning in de Oost-West-verhoudingen via de NAVO. Het komt mij voor, mijnheer de Voorzitter, dat wanneer men dergelijke zinsneden in zijn grondslagen voor het verkiezingsprogramma met betrekking tot Oost-Europa, de Duitse kwestie aan de orde stelt, dat men dan weliswaar A heeft gezegd, maar dat men dan ook beslist B dient te zeggen. En dat B, dat wordt dan gevormd door het opsommen van de middelen die men voor dergelijke ontspanningspolitiek heeft en heeft te gebruiken. En wanneer ik dan zie staan, dat men wil normaliseren van de politieke betrekkingen,

maar ik zie in een rijtje middelen ontbreken een erkenning van de DDR, dan lijkt het, mijnheer de Voorzitter, dat hier toch wel een bijzondere inconsequentie is begaan. Namelijk de erkenning van de DDR is een wezenlijk instrument zal blijken te zijn en is het niet van het voeren van een vredespolitiek in Europa. Wanneer men vredespolitiek in Europa wenst te voeren, dan zal men erop moeten aansturen dat men met de landen van Oost-Europa tot een gesprek over de veiligheid van Oost-Europa moet komen. Centraal in die veiligheidskwestie staat het Duitse vraagstuk. Het Duitse vraagstuk kan niet worden besproken op de conferentie met de landen van het Warchau-pakt, want daar gaat het in concreto om, zonder dat men de DDR heeft erkend. Wij hebben al verschillende keren gemerkt dat erkenning in deze zin misverstanden brengt. Laat het uitdrukkelijk gezegd zijn en laat het goed begrepen zijn dat degenen, die voorstelden om de DDR te erkennen, geenszins de bedoeling hebben om hun waardering uit te spreken voor het daar geldende regime. Het enige is, dat zij de politiek een instrument wensen te verschaffen waarmee wezenlijk zaken gedaan kan worden op de vrede, om, een stuk van de vredesverhoudingen in Europa.

Verslaggever: Eén van de tegenstanders van de erkenning van Oost-Duitsland was Hein Vos, de Voorzitter van de Eerste Kamerfractie.

Vos: Wanneer wij vechten als socialisten, dan juichen wij die ontspanning toe. Maar wanneer ik aan de andere kant zie, dat ik die ontspanning niet zou kunnen gebruiken om ook de vrijheid achter het ijzeren gordijn te willen houden, dan laat mij die ontspanning koud. (applaus) Wij wensen dat ook de mensen in West-Berlijn, niet alleen, maar in Oost-Berlijn en in Duitsland zelf de beslissing zullen hebben over hun eigen regering. Dat is de taak, die socialisten zich in de wereld hebben te stellen. En wij hebben daar niet voor weg te kruipen, omdat wij een tijdelijke ontspanning op dit ogenblik graag toejuichen. Dat doen we allemaal. Maar die tijdelijke ontspanning is voor ons tevens de mogelijkheid achter het ijzeren gordijn contacten te hebben. Niet om daar de heren in het zadel te houden, maar om daar de bevolking tot oproer te brengen, waardoor eindelijk de weg vrij gaat worden. En niet alleen wij en die opmerking wou ik ook over onze buitenlandse politiek maken. (applaus)

Verslaggever: In de discussie ontbrak natuurlijk niet de kwestie-Vietnam. Jan Blok diende er een motie over in.

J. Blok: Deze motie stelt voor onmiddellijke stopzetting van de Amerikaanse bombardementen op Noord-Vietnam, terugtrekking van de Amerikaanse troepen en die van hun satellieten uit Vietnam, erkenning van het Bevrijdingsfront als een zelfstandige onderhandelingspartner, zelfbeschikking voor het Vietnamese volk. En omdat er zo over duidelijkheid wordt gesproken, wil ik zeer duidelijk zijn. Uitvoering van deze motie betekent dat Zuid-Vietnam een communistische

staat wordt, maar nu de situatie in Azië zo is dat in alle armoedegebieden alleen in communistisch China het communisme een eind heeft weten te maken aan het armoedevraagstuk, geloof ik, mijn zegsman is professor Wertheim o.a., geloof ik dat wij deze consequentie als socialisten onder ogen kunnen zien. En als u mij te duidelijk vindt, dan wil ik u wel zeggen dat wanneer de Partij van de Arbeid zijn huidige politiek voortzet, de partij en u steun blijft geven aan de volkerenmoord in Vietnam. (applaus) Mijn tijd is bijna om. De partij heeft het moeilijk, de partij heeft net als de PSP geen dagblad dat socialistische principes principieel naar voren brengt. Dat is te betreuren. U zult zich misschien nu afvragen: waarom ben ik lid van de partij geworden? Goed, partijgenoten, dan zullen we dit zeggen: Ik behoor tot die jongere generatie, waarvan er in de laatste tijd velen tot de partij zijn toegetreden, die niet kunnen, die niet weten, zoals Tans het weet, dat er een oneindig groot verschil is tussen de jaren dertig en de huidige welvaartsstaat. Ik hoor wel tot de generatie die ziet dat het op het ogenblik zo is, bedrijfs-sluitingen bewijzen dat, dat de werknemers in principe nog steeds machteloos en rechteloos zijn.

Verslaggever: Tot zover het buitengewoon congres in Rotterdam. Morgen, lusterdaars, wordt de discussie voortgezet. U hoort hiervan een samenvatting die tussen half één en één uur zal worden uitgezonden.